

Vasemmistolaisen taiteilijayhdistys Kiilan timanttilait

Miten sukupuoli määritti toimimista vasemmistoliikkeen sisällä 1930-luvulla ja kuinka kirjailijat purkivat näitä monesti näkymättömiä struktuureja ja sosiaalisia valta-asetelmia teoksisaan? Miten Kirjailija- ja taiteilijayhdistys Kiila ry:n¹ sisällä suhtauduttiin yhdistyksessä toimineiden naiskirjailijoiden teoksiin? Miten kriitikot vastaanottivat Kiilassa yhdistyksen varhaisvuosina vaikuttaneiden naiskirjailijoiden teokset? Näitä edellä olevia kysymyksiä lähestymme kahden Kiilan piirissä vaikuttaneen naiskirjailijan tuotannon kautta. Keskitymme erityisesti kahteen teokseen; Iris Uurron (1905–1994) *Timanttilakien alla* (Otava, 1938) ja Tyyne-Maija Salmisen (1903–1967) *Kolmen naisen talo* (WSOY, 1937).

Artikkelissamme tarkoituksena on ymmärtää edellä mainittujen naiskirjailijoiden motiiveja, kokemuksia ja elämänarvoja yhdistäen heidän toimintansa ja teoksensa laajempaan sosiaaliseen kontekstiin sekä poliittisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Samalla tunnistamme, että toisen henkilön ajatuksia ja motiiveja ei pysty täysin tavoittamaan, joten nojaamme vahvasti aikaisempaan tutkimukseen kyseisistä kirjailijoista ja heidän tuotannostaan sekä omiin tulkintoihimme ja analyysiimme edellä mainituista teoksista.

1 Kiila ry on sitoutumaton vasemmistolainen järjestö, joka kokoaa yhteen vasemmistolaisia taidealan toimijoita, kuten kirjailijoita, kriitikoita, tutkijoita, taiteilijoita sekä toimittajia. Kiilan määritelmä 2018, http://kiila.eu/wordpress/?page_id=89 (tarkastettu 15.1.2020).

Haluamme kiinnittää huomion aiheisiin, joita Kiilan varhaisvuosien naisjäsenet nostivat keskusteluun tuotantonsa kautta, mutta jotka ovat jääneet Kiilan liian yksioikoisen historiankirjoituksen pimentoon. Keskitymme Iris Uurtoon ja Tyyne-Maija Salmiseen, vaikka Kiilassa toimi myös muita naiskirjailijoita. Uurto ja Salminen ovat kuitenkin selkeimmin tuoneet esiin sellaista naisnäkökulmaa teoksissaan, jota miespuoliset kriitikot, kautta poliittisen kirjon, eivät ole osanneet tulkita. Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Pirkko Lehtonen nostaa nimenomaan Salmisen ja Uurron esille esimerkkeinä 1930-luvun matristisesta aallosta.¹ Kirjailijoiden yllämainitut teokset ovat valikoituneet kohteeksemme, koska ne on julkaistu 1930-luvun lopulla ja todennäköisesti kirjoitettu Kiilan perustamisen aikana.

Kiila historiankirjoissa

Kiila perustettiin vuonna 1936 vasemmistolaisena, antifasistisena ja pasifistisena taiteilijaryhmänä, jonka toiminta rajoittui alkuaikoina vain kirjailijoihin.² Tämän artikkelin kontekstissa on kiinnostavaa, että Kiilan perustajajäsenistä viisi yhdeksästä oli naisia.³ Sen jälkeen Kiilassa on sen yli 80-vuotisen olemassaolon aikana ollut naisvaltainen johtokunta vain vuosina 1950, 54, 81, 83, 84 ja 88, sekä parhaillaan vuodesta 2018 lähtien.⁴

Kiilan alkuajkojen tutkiminen on vaikeaa, koska Kiilan arkistot ennen vuotta 1944 ovat kadonneet.⁵ Kiilan alkuvuosien historiaa onkin kirjoitettu vasta toisen maailmansodan jälkeen, ensimmäiset historiikit kirjoittivat Kiilassa mukana olleet kirjailija Jarno Pennanen (1945) ja kriitikko Raoul Palmgren (1946).⁶ Eräs summaus Kiilan varhaisvaiheista on Pertti Jokisen haastattelu Kiilan aktiivin kirjailija Arvo Turtiaisen kanssa vuonna 1976. Siinä Turtiainen kritisoi Kiilan sen aikaista suuntaa viittaamalla yhdistyksen historiaan ja perinteisiin arvoihin kuitenkaan tarkentamatta, mitä hän niillä tarkoittaa.⁷ Palmgren kirjoitti 1930- ja 40-luvuista Kiilan albumiin vuonna 1977. Vuonna 1984 Palmgren jälleen määritteli Kiilan historiaa ja varhaisia kiilalaisia 1930- ja 40-luku-

jen kaunokirjallisuutta käsittelevässä teoksessaan.⁸ Kaikissa näissä historiikeissa tarkastelemamme kirjailijat jäivät vähälle huomiolle, Uurto nähdään ryhmän linjasta liiaksi poikkeavana ja Salminen vain värittömänä taustahenkilönä.

Tuoreimpia Kiilan historiaa valottavia teoksia ovat tutkija Kari Sallamaan väitöskirja vuodelta 1994 sekä toimittaja Matti Rinteen historiikki vuodelta 2006.⁹ Kun Sallamaan tutkimus on pelkästään Kiilan varhaisvuosiin rajautuva yksityiskohtainen teos, Rinteen journalistinen ja yleistajuinen julkaisu kattaa jopa 60 vuotta järjestön historiasta. Kummatkin kirjoittajat ovat olleet aktiivisia kiilalaisia ja sen hallituksen puheenjohtajia. Pidämme kirjoittajien omakohtaista kokemusta ja poliittista sitoutumista hedelmällisenä lähtökohtana tutkimukselle. Myös oma tutkijapositionemme tarjoaa mahdollisuuden tarkastella yhdistystä sisältä käsin, sillä toimimme itse Kiilassa ja olemme mukana yhdistyksen hallituksessa.

Raoul Palmgren on vaikuttanut merkittävästi työväenkirjallisuuden tutkimukseen kokonaisuudessaan. Vuonna 1935 Palmgren määritteli työväenkirjallisuuden ominaispiirteet, joista hän piti enemmän tai vähemmän kiinni koko uransa ajan.¹⁰ Tällaiset määritelmät antoivat Palmgrenille mahdollisuuden nähdä hänelle mieluisia aiheita, juonenkäänteitä ja kirjallisuuden muotoja työväenkirjallisuutena ja samalla ohittaa muita.¹¹ Vaikka seuraavan sukupolven tutkijat ovat suhtautuneet kriittisesti näihin tiukkoihin määritelmiin¹², Palmgrenia arvostetaan edelleen kirjoittajana ja koko kulttuurivasemmiston historian tulkitsijana.¹³

Vasemmistolainen älymystö, kuten Kiilan jäsenet, kohtasi vastustusta viranomaisten taholta. Yhdistyksen perustamisen aikaan Suomessa vallitsivat niin kutsutut kommunistilait, jotka kielsivät vasemmistolaisen toiminnan ja organisoitumisen. Kiilalaisia paheksuttiin myös kulttuurikentällä, jossa valta oli oikeistolaisissa käsissä.¹⁴ Lisäksi heitä pidettiin outoina työväenliikkeen sisällä, koska he olivat pääosin intellektuelleja, joilla ei ollut kokemusta ruumiillisesta työstä. Moni kiilalainen tuli ylemmästä yhteiskuntaluokasta ja työväenluokkaisetkin Kiilan jäsenet olivat usein kouluttautuneet ja siten keskiluokkaistuneet.¹⁵ Kiilalaiset

itse kuitenkin määrittelivät toimintansa osaksi työväenluokan taistelua ja Kiilan proletaarikirjailijain ryhmäksi.¹⁶

Kiilalaiset elivät kolminkertaisessa marginaalissa – sekä suhteessa yhteiskuntaan ja sen vallitseviin arvoihin että suhteessa SDP:n johtamaan työväenliikkeeseen ja valtakulttuurin kirjallisiin piireihin.¹⁷ Kiilan sisällä naiset marginalisoitiin astetta enemmän: he olivat mukana työväenluokan taistelussa, mutta naisiin kohdistuvia ongelmakohtia ei ajettu. Tämän takia Sallamaa esittää, että Kiilassa vaikuttaneiden naiskirjailijoiden omaa ääntä etsittäessä on syytä kohdista katse heidän teoksiinsa.¹⁸

Sallamaan mukaan koko kirjallinen järjestelmä, mukaan lukien Kiila, oli “patriarkaalinen yhteenliittymä”¹⁹. Vaikka Kiilassa on ollut naispuheenjohtajia varsinkin 1950-luvulla ja suuri osa sen perustajista oli naisia, ovat ryhmän toiminta, päämäärät ja keskustelun ilmapiiri olleet “fallisia”.²⁰

Timanttilakien alla – kirjoittamattomien sääntöjen vankina

Iris Uurto oli Kiilan perustamisen aikoihin jo kuuluisa kirjailija, jonka ensimmäinen romaani *Ruumiin ikävä* oli nostattanut paljon keskustelua ilmestyttyään vuonna 1930. Teoksen, jossa naisen seksuaaliset tarpeet nostettiin keskiöön, tulkittiin ironisoivan porvarillista elämäntapaa.²¹ Seuraavassa romaanissaan *Kypsyminen* (1935) Uurto pureutui tekohyveelliseen sovinnaisuuteen, jossa materia ja omistamisen halu näyttäytyvät rakkauden korvikkeina.²² Karkeimmin Uurtoa arvosteli jo tuolloin vanhoillinen estetiikan tutkija ja taidefilosofian professori K. S. Laurila. Hän kirjoitti: “Tämä on niin inhottavaa saastaa ja mätää ja samalla niin pöyristyttävää pyhänpilkkua, että sitä ei voi kyllin ankarin sanoin tuomita. [– –] Saastaisuutensa lisäksi on teoksella jotenkin selvästi bolshevistinen henki ja tendenssi.”²³

Jyrkästä kritiikistä huolimatta Uurto ei kaihtanut vaikeiden, vaiettujen aiheiden käsittelyä. Uurron seuraavat teokset *Rakkaus ja pelko* (1936) ja *Timanttilakien alla* (1938) olivat 1930-luvun taideproosan bestsellereitä.²⁴ Hänen merkittävämpänä kirjallisena

IRIS UURTO

TIMANTTI-
LAKIEN
ALLA

O T A V A

tuotantonaan pidetään teosta *Ruumiin viisaus* (1942). Kaikki nämä teokset käsittelivät (nais)ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta.

Timanttilakien alla kertoo yhteisön itsensä asettamista sisäisistä säännöistä, joita noudatetaan lakien tapaan. Uurron kirjassa Asta, jonka mies on vankilassa poliittisista syistä, rakastuu runoilija Pietari Nordiin. Asta päätyy pian äitinsä, veljensä, kuten myös toveriyhteisönsä yleisen paheksunnan kohteeksi ja muuttaa pois kotoaan runoilija Nordin luo. Nord laittaa taiteen tekemisen ja itsensä toteuttamisen kaiken edelle, ja kiinnostus Astaan on tätä vasten toissijaista. Astan olemassaolo muuttuu hänelle ongelmalliseksi, kun kepeän salainen suhde muovautuu lopulta raskaaksi vastuun ja velvollisuuksien myötä. Nord pyristelee Astasta eroon tarjoamalla hänelle säästössä olleet rahansa, ja parin lopullinen ero sinetöityy Nordin pettäessä Astaa vapaamielisen pankinjohtajan rouvan kanssa. Asta ei kykene kuitenkaan olemaan yksin ja liittoutuu lopulta hampaattoman, vararikon tehneen ja yhteisössään hulluksi tuomitun Tuomaan kanssa. Pettymysten ja häpeän tunteen tuloksena Asta näkee ainoana vaihtoehtona oman henkensä riistämisen. Jo valmiiksi lannistunut Tuomas ja timanttilakien paineeseen rusentunut Asta päättävät toteuttaa kaksoisittesmurhan. Astan itsemurhasta kokemansa vahingonilon johdosta Pietari Nord menettää kirjoitustaitonsa, sillä “runonhenget eivät siedä väärää iloa, eikä väärää suruakaan”.²⁵

Uurron novellin keskiössä ovat kirjoittamattomat siveyskäsitukset eli timanttilait, jotka määräävät työväenluokkaan kuuluvien elämää ja ovat samalla heidän oman yhteisönsä säätelemisiä, usein ristikkäisiä valtion lakeihin verrattuna:

Missä joukko enimmänsä kärsii, laatii se itsestään uudet, koko ahdistuksen painetta vastaavat säännöt elämälleen, niin kuin hiihen on pakko suunnattomien vuorien alla muuttua timantiksi, laadultaan toiseksi. Ne ovat paineen lakeja ihmissieluissa, timantiksi muuttumisen sääntöjä, nuo, siveyskäsitukset, jotka eivät lopulta yhtään kysele kirjoitettuja kieltoja ja lupia.²⁶

Novellissa toveriyhteisön moraaliset säännöt sallivat pariutumisen vihkimättä ja myös pettämisen, mikäli perheitä ei särjetä.

Vankilassa tuomiota istuvan puolison pettämistä ei kuitenkaan sulatettu, vaan päinvastoin sitä pidettiin tuomittavana ja häpeällisenä tekona. Rikkoessaan timanttilakeja Asta vajoaa yhteisön paineen alla, mutta myös oman sisäänrakennetun arvomaailmansa vankina yhä synkempiin ratkaisuihin. Itsemurha kuvataan teoksessa tekona, joka on räikeimmin vastoin yhteisön moraalialla: “halveksittava heikkouden osoitus ja kaiken elämässä olevan suuren pettämistä.”²⁷

Uurto nostaa terävästi esiin naisen ja miehen välisiä valtasuhteita, jossa naisen osana on jättää omat tarpeensa huomioimatta, tehdä kaikkensa pitääkseen perhe kasassa ja pyrkiä tukahduttamaan tunteensa. Teoksessa Astan veli haukkuu siskoaan portoksi. Pietari Nord pitää myös pankinjohtajan vapaamielistä rouvaa porttona, vaikka hän itse pettää Astaa tämän varakkaan naisen kanssa paremman tulevaisuuden toivossa. Vain mies voi toteuttaa itseään, kuten runoilija Nord, joka haluaa viettää muusansa Astan kanssa vain kepeitä, häntä itseään inspiroivia hetkiä. Mies voidaan myös nostaa lähes jumalalliseksi, “jaloksi” ihmiseksi kuten Astan vankilassa viruva aviomies. Miehen luonteen yleväksi korottamiseen riittää, että hän toimii elättäjänä eikä kohtele naista erityisen huonosti. Sitä vastoin naisen tehtävänä on olla kuuliainen ja siveä. Uurto ei kritisoi teoksessaan ainoastaan porvarillisia luterilaisia perusarvoja, vaan osoittaa aatteellisen työväen kirjoittamattomien sääntöjen alistavan naista yhtä lailla.

Uurto – naiivi, viekas, moraaliton vai omaa aikaansa edellä?

Iris Uurron teokset 1930-luvulla herättivät runsaasti julkista keskustelua. Hänen kimppuunsa hyökättiin, ei pelkästään hänen kirjallista tuotantoaan, vaan myös hänen persoonaansa ryöpyttäen.

Timanttilakien alla -teosta ruotiessaan kriitikko Eino Railo toteaa Juhani Ahon teokseen viitaten, että Uurto on onnistunut kirjoittamaan “kirjailijamullikasta” osuvasti.²⁸ Railon mukaan Uurto ei kuitenkaan kykene luomaan satiiria, vaan seuraa itse

mullikan askeleita. Railo toteaa huomaavansa kirjailijan “selostuksesta” hänen tuntevan kirjailijamullikan eli Pietari Nordin hyvin. Hän kyseenalaistaa Uurron pätevyuden henkilöhahmojen rakentajana ja antaa ymmärtää, että kirjailija ammentaa sisältöä raporttimaisesti omasta elämästään. Railo vaikuttaa samaistavan Uurron hänen kirjansa molempiin päähenkilöihin, sekä Pietari Nordiin että Astaan. Hän pitää Astan tarinaa “sangen inhimillisenä, sillä narttu on myös ihminen ja oikeutettu selittämään erikoislaatunsa”. Samalla hän kuitenkin vähättelee “kirjailijattaren” kerrontataitoja: Uurto ei hänen mukaansa ymmärrä päähenkilö Astan ainaisen “syleilypraktiikan iljettävyyttä”.²⁹ Railo kritisoi myös Uurron omaa moraalialia ja toteaa hänen “saarnaavan lihan evankeliumia”.³⁰ Railo ei myöskään kykene tunnistamaan aatteellisen työväestön sisäänrakennettuja valtarakenteita, jotka ovat teoksessa keskeisessä roolissa, vaan kyseenalaistaa timanttilakien olemassaolon. Hänen mukaansa kyse on pikemminkin “Astan äidin ja hänen veljensä moraalista ja muutenkin vain tilannemoraalista”.³¹

Yhtä lailla Tulenkantajiin kuulunut runoilija ja kriitikko Lauri Viljanen samaistaa perustelematta Pietari Nordin Uurtoon toden, ettei hän ole luultavimmin aiheetta “sijoittanut runoilijansa mieleen niin katkeraa kaunaa”. Viljanen antaa isällisen neuvon Uurrolle toteamalla, ettei tämänkaltainen mielenvire ole kirjailijan omalle kehitykselle eduksi.³²

Kirjallisuudentutkija Tuula Spinkkilä panee oikeutetusti merkille, että Iris Uurron kohdalla aviorikosromaani herätti aikalaisjulkisuudessa paheksuntaa, kun taas Waltarin samanaiheinen *Vieras mies tuli taloon* vastaanotettiin pelkästään positiivisesti.³³ Selvästikin kyseessä oli erilainen käsitys nais- ja mieskirjailijan suhteesta romaaninsa henkilöhahmoihin ja tarinankerrontaan. Mieskirjailijoiden henkilökohtaista elämää ja heidän moraalialiaan ei sekoitettu osaksi heidän taiteellista tuotantoaan, kun taas naiskirjailijan kohdalla teoksen arvioinnin sijaan kritisoitiin itse kirjailijaa.

Kiilana Kiilassa

Vitalismia ja uutta psykologiaa kannattava vasemmistolainen kulttuuririntama piti arvossa Uurron kirjallista tuotantoa³⁴, vaikka toisaalta samanaikaisesti Kiilan aktiiviset mieskirjailijat Jarno Pennanen ja Raoul Palmgren ruotivat Uurron persoonaa kovin sanoin. Pennanen kuvaa Uurtoa “peljättäväksi psykologiksi”, joka teeskentelee naiivia kyetäkseen nyhtämään keskustelukumppaninsa minuuden omiin kirjallisiin kokoelmiinsa. Sitä vasten Palmgren vihjaa jonkun muun, ikään kuin ylikuonnollisen voiman sylkevän neroutta Uurron taiteelliseen tuotantoon:

Äärimmäiseen tunneherkkyyteen ja riippumattomuuden tarpeeseen 30-luvulla Uurrossa liittyi useinkin lähes uskomaton naiivius, jota hän on selittänyt lapsuudenympäristöllään, mutta jonka Jarno Pennanen (*Taiteen Maailma* -lehdessä 1945) leimasi pelkäksi teeskentelyksi, keskustelukumppanin hämäämiseksi; tämä naiivius on Uurron romaanien nerokkaan ihmiskuvauksen valossa siinä määrin arvoituksellinen, että se johtaa ajatuksen katolisten teologioiden Raamatun-tulkinnassa kehittämään verbaalinspiraation oppiin (Korkeamman käsi ohjaamassa yksinkertaisten evankelistojen kynää).³⁵

Luonnollisesti Palmgrenin näkemyksen ‘Korkeamman käsi’ on miehinen. Hän toteaa lähes peräjälkeen Uurron esikoiskokoelman *Tuulta ja tuhkaa* novellien ja runojen sisältävän “suorastaan maskuliinisena koettua voimaa”.³⁶ On hämmentävää, että vasemmistolaiseen ryhmään kuuluva intellektuelli etsii syytä naiskirjailijan lahjakkuuteen ylikuonnollisista miehisistä voimista. Myös Pennanen sukupuolittunut asenne paistaa laajemmin läpi hänen analysoidessaan kiilalaisia kirjailijoita. Hän priorisoi naiskirjailijoissa feminiinisyttä yli kirjallisten kykyjen. Pennanen vertaa Uurtoa “hiipiväksi Dianaksi”, joka vaanii riistaansa.³⁷

Uurto kuvaa *Timanttilakien alla* -teoksen päähenkilöä Astaa pääasiallisesti kokemattomana, lapsellisena ja herkkäuskoisena – samalla tavoin kuin kiilalaiset kriitikot pyrkivät kuvaamaan itse kirjailijaa. Toisaalta Palmgren toteaa Uurron sonnustautuneen

teoksessaan miespäähenkilön Pietari Nordin rooliin ja pyrkiin näin purkamaan ensimmäistä välirikkoaan Kiila-ryhmän kanssa.³⁸

Urron vapaaehtoinen eroaminen Kiilasta ensin vuonna 1938 ja sitten uudestaan lopullisesti vuonna 1945 kertoo hänen huonoista väleistään ryhmässä. Kirjallisina todisteina pesäeron tekemisestä Kiilaan ovat hänen teoksensa *Timanttilakien alla* ja vuonna 1945 julkaistu satiirinen romaani *Joonas ei välittänyt*. Siinä missä *Timanttilakien alla* kritisoi aatteellisen työväestön sisäisiä sääntöjä, *Joonas ei välittänyt* -teoksessa kritiikki kohdistuu vasemmistoryhmien yleiseen henkiseen rappioon ja kiilaisten "vulgarisoivaan marxismiin". Spinkkilän mukaan "Urron tapa olla sitoutumatta ärsytti ryhmän sisällä, ainakin Pennasta". Pennanen kirjoittikin, että Uurto, "jonka suhteet Kiilaan ovat olleet monien vaiheiden alaiset, on hankkinut itselleen myöskin merkillisen Magna Chartan. Hän on Kiilan jäsen sillä ehdolla, että hänen ei tarvitse alistua ryhmän käytännöllisiin päätöksiin, hän saa tehdä, mitä hän tahtoo."³⁹ Voidaankin olettaa, että kyllästyneenä vasemmistolaisten ryhmien miesdominanssiin ja ymmärtämättömyyteen, jolla valtaapitävät kriitikot vastaanottivat hänen teoksensa, Uurto vihdoin irtisanoutui kaikista kollektiiveista ja vuonna 1946 Yleisradion haastattelussa hän julisti kuuluvansa enää vain ihmiskuntaan.⁴⁰

Urron teokset ruotivat paljon vasemmistolaisten piirien sisäisiä kipupisteitä ja rikkoivat tyypillisiä käsityksiä naisten rooleista. Uurto ei astunut ruotuun, ollut hiljainen ja nöyrä niin kuin naisten oletettiin olevan. Olisi toisaalta ollut ihme, mikäli Urron edistyksellinen ulosanti ei olisi saanut niin oikean kuin vasemman laidan mieskriitikoita tolaltaan.

Tyyne-Maija Salmisen naisten talo

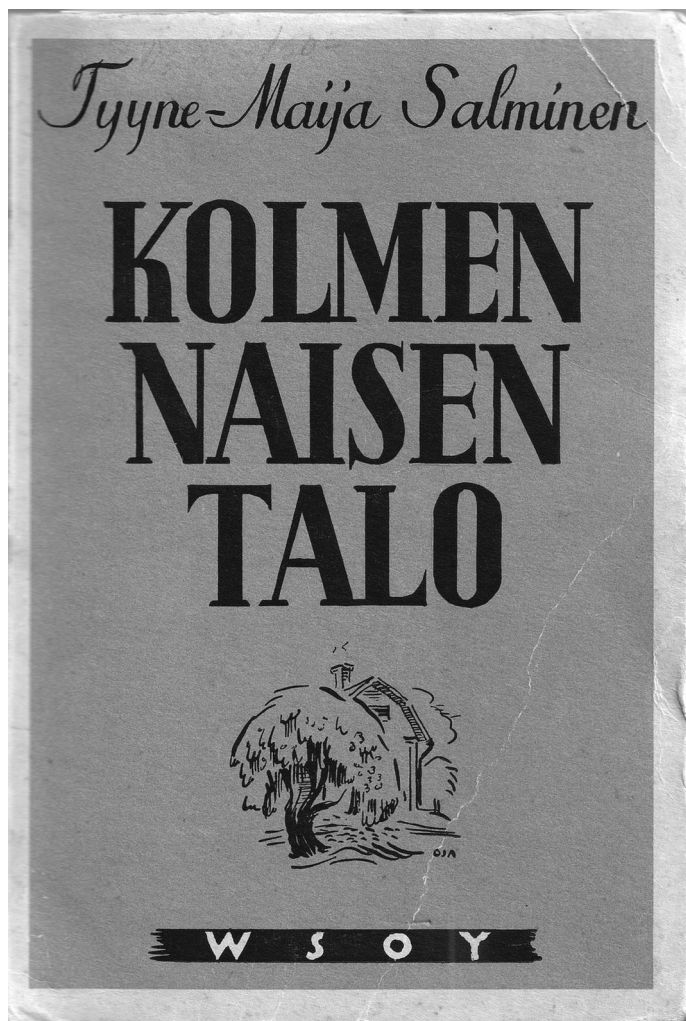
Kiilassa 1930-luvulla vaikuttaneista kirjailijoista Tyyne-Maija Salmisen on katsottu olevan yksi tärkeimmistä "tavallisen työläisen" kuvaajista ja hänen teoksistaan *Kolmen naisen talo* -romaa-

nia pidetään taiteellisesti ansiokkaimpana.⁴¹ *Kolmen naisen talon* voidaan nähdä käsittelevän naisten emansipaatiota, vaikka Salminen ei tästä aiheesta suoraan kirjoittanutkaan. Salminen kirjoitti romaanin WSOY:n pienoisromaanikilpailuun vuonna 1937. Kilpailuun lähetettiin kaiken kaikkiaan 246 käsikirjoitusta, joista kymmenen julkaistiin, niiden joukossa muun muassa Mika Waltarin *Vieras mies tuli taloon* ja Salme Setälän *Sangen tavallisia virkanaisia*.

Salmiselle kirjoittaminen oli hänen “vaatimaton elämäntehtävänsä”.⁴² Hänen omaksumansa huolitellun ja tarkan kirjakielen on nähty kumpuavan halusta raportoida työläisten elämästä yli luokkarajojen.⁴³ Kirjailijaa ympäröivän todellisuuden kuvaaminen sekä aiheiden valinta kertoo pyrkimyksestä tuoda julkiiseen keskusteluun ennestään käsittelemättömiä asioita. Salmisen *Tehtaantyttö* vuodelta 1934 (nimellä Tyyne Salminen) on Suomessa ensimmäinen romaani, jossa päähenkilönä on naispuolinen tehdastyöläinen.⁴⁴

Kolmen naisen talo kertoo kolmen sukupolven naisista, joiden elämän keskiössä on heidän kotitalonsa Helsingin maalaiskunnan Puotilassa, Puodinkylässä. Ristikallioksi nimetyn talon omistajat ja asuttajat, kolme naista, samaistuvat taloon henkeen ja vereen, kaikki omalla tavallaan. Talo on aina ollut heidän elämänsä keskiössä, sen “taikapiiri” hallitsee heitä. Samalla naiset ovat aina hallinneet taloa: he ovat ottaneet sen haltuunsa heikoilta miesyksilöiltä, jotka ovat olleet tarpeellisia lähinnä seksuaalisesti ja suvunjatkamista varten.

Kirjan vanhimman naisen Annan sekä hänen tyttärensä Esterin aviomiehet eivät ole kumpikaan pystyneet täyttämään miehen tehtävää talossa, sukupuoli-ideaalin isännyyttä. Annan mies on ollut sairaaloinen, kun taas Esterin mies suorastaan kohtalokas talolle ja sen väelle. Tämä onkin paennut Amerikkaan eikä ole kahdeksaan vuoteen antanut itsestään yhtään elonmerkkiä. Naisten toivo on Ritvassa, Esterin parikymppisessä tyttäressä, jonka on määrä periä talo ja hankkia itselleen sekä talolle toimelias mies. Naisten sukulinjaan voi liittää myös Annan äidin, joka on

miehensä tapaturmaisen kuoleman jälkeen rakennuttanut talon Annalle huomenlahjaksi.

Ongelmaksi muodostuu Ritvan suhde talon palkolliseen, torpparinpoika Akseliin, jota Esteri ei hyväksy. Nuorten suhde herättää myös Esterin nukkuvan seksuaalisuuden, jonka hän on talon takia tukahduttanut.

Esteri herättelee seksuaalitarpeitaan maalikauppias Helmisen kanssa, kun taas Ritva kamppailee sen tosiasian kanssa, että Akselille hän merkitsee myös talon saamista itselleen. Kirjan lopussa talo palaa, eikä kukaan naisista ole paikalla sen syttyessä. Anna on tekemässä sovintoa siskonsa kanssa vain saadakseen selville, että tämä on ollut nuoruudessaan rakastunut Annan tulevaan aviomieheen ja tästä syystä kironnut Annan. Esteri on palaamassa seikkailustaan Helmisen kanssa, ja Ritva on joutunut Akselin raiskaamaksi tämän yrittäessä todistella rakkauttaan Ritvalle.

Jokainen nainen reagoi talon tuhoutumiseen oman lähtökohtansa mukaisesti: Anna tulkitsee sen kristillisen oikeudenmukaisena tuomiona, Esteri rangaistuksena kevytmielisyystään hänen antautuessaan nautintoon muistamatta taloa ja sen tarpeita, ja Ritva kokee sen vapauttavana, talo ei enää sido häntä eikä hänen rakkauttaan. Ritvalle talo on ollut kilpailija, Esterille keho ja ruumis, Annalle muistot ja menneisyys. Akseli sen sijaan menettää palossa havittelemansa tulevaisuuden talon isäntänä.

Kolmen naisen talo poikkeaa muusta Salmisen tuotannosta muun muassa miljöönsä vuoksi. Kun hän aikaisemmin oli ammentanut aiheensa kaupunkilaisesta lähipiiristään⁴⁵, sijoittuu *Kolmen naisen talo* maalaistaloon ja etääntyi näin Salmisen suorasta lähiympäristöstä. Teosta varten Salminen oli havainnoinut kuukauden ajan erään uusmaalaisen maalaistalon asukkaiden “kolkkoja kokemuksia”⁴⁶ kesällä 1937.⁴⁷

Teoksessa merkittävää on lisäksi kaupungin, Helsingin, läheisyys ja sieltä kumpuavat modernit vaikutteet, jotka näkyvät varsinkin Ritvan hahmossa. Myös Esterin “synti” tapahtuu pääkaupungissa. Sallamaan mukaan romaani onkin “käänteinen muun-

nelma maaltapakoiheesta: pääkaupunki nielaisee ympäröivän maaseudun”⁴⁸

Kolmen naisen talossa myös entistä suunnitellumpi rakenne ja kerroksellisuus erottavat sen kirjailijan aikaisemmasta tuotannosta. Palmgrenin mukaan romaanista löytyy ”jonkinlainen” kerroksellisuus⁴⁹. Palmgren ja Sallamaa näkevät näiden muutosten johtuvan Salmisen saamasta naturalismin kritiikistä edellisten teosten kohdalla sekä niistä taiteellisista herätteistä, joita hän Kiilassa omaksui.⁵⁰

Patriarkaatin kritiikki

Kolmen naisen talo pitää Sallamaan mukaan sisällään kolme naisen aikaa: seksuaalisuuteen heräämisen nuoren Ritvan muodossa, klimakteriumin eli vaihdevuodet Esterin kohdalla sekä vanhuuden kuihtumisen Annan kautta. Samalla teos sisältää kolme tajuntaa: moderniuden (Ritva), agraarisen omistusrasmin (Esteri) ja kristillisen alistumisen (Anna). Näitä yhdistävänä tekijänä on naiskantaisuus: kolmen sukupolven heikot tai laskelmoivat miehet ovat tässä todellisuudessa vain sen reunalla olevia hahmoja, lähes tarpeettomia.⁵¹

Suomen kirjallisuudessa 1930-luvun alku oli sukuromaanien aikakautta. Tähän kuuluivat myös kaupunkilaiset sukuromaanit. Sukuromaani on luonteeltaan vanhoillinen ja miesvaltainen, sillä sukua on perinteisesti johdettu patrilinearisesti. Talonpoikaisromaanit taas olivat ”viimeisiä linnoituksia yhteiskuntarakenteellisten ja kulttuuristen muutosten keskellä”.⁵² *Kolmen naisen talossa* sukujohto on naisvaltaista ja agraari-ihanne tuhoutuu talon palamisen myötä.⁵³ Salmisen romaani oli näin ollen 1930-luvun kirjallisuuden valtagenrejen, sukuromaanin ja agraariyhteiskunnan kuvauksen, ”provokatiivinen kielto”.⁵⁴

Naiset kannattelevat taloa

Ja näytti siltä, kuin ei miehillä olisi ollut minkäänlaista osuutta näiden naisten olemukseen ja elämään.

Kuitenkin oli, oli painavasti, syviä jälkiä, arpeutumattomia jälkiä jättäen. Miehet olivat talon ja naisten painajaisia; he tulivat taloon, eivät tuoneet mitään tullessaan, eivät antaneet mitään, ottivat vain ja veivät osansa, enemmänkin.⁵⁵

Sallamaa esittää väitöskirjassaan *Kolmen naisen talon* olevan naiskantaisuuden symboli.⁵⁶ Naiskantaisuus on Sallamaan mukaan “utopia naisten vallasta: he ottavat johdon käsiinsä mitättömiltä ja hirviömäisiltä miehiltä, joita he eivät tarvitse muuhun kuin seksuaalisten tarpeidensa tyydyttämiseen ja lasten siittämiseen”.⁵⁷

Kolmen naisen talo on vallankumouksellinen sukupuoliase-
telmien kyseenalaistus 1930-luvulla. Samalla sen aihe pureutuu konservatiiviseen Suomeen. Muun muassa Palmgrenin vähättele-
lyä vastaan Sallamaa kirjoittaa romaanin lähestyvän modernis-
mia ja olevan “merkittävä yritys luoda lawrencelais-naiskantai-
nen vitalistinen romaani”.⁵⁸

Juuri sukupuolten valta-asema ja naisten voimaantuminen kiehtovat *Kolmen naisen talon* lukijaa edelleen ja paljastavat asioita, joihin nykylukija voi samaistua. Naisten valta on mahdollinen monesti vain suhteessa miesten poissaoloon. Salmisen romaanissa naiset joutuvat ottamaan vallan, sillä lähellä olleet miehet eivät siihen kyenneet: lopullinen voimaantuminen ja vapautuminen tapahtuvat vasta, kun naiset irtautuvat talon kahleista. *Kolmen naisen talon* naiset ovat “vapaita” miesten ylival-
lasta, mutta vapaus merkitsee kaksin verroin töitä. Varsinkin talon vanhempien naisten tavoitteena on edelleen isännän löytäminen taloon Ritvan vapaudenhaluista piittaamatta.

Kirjan naiset ovat proaktiivisia uhraten ensin itsensä kokonaan talolleen mutta löytäen tarinan kulun aikana myös mahdollisuuksia omien tarpeidensa tyydyttämiseen. Varsinkin Esterin, keski-ikäisen naisen, seksuaalisuus ja sen vapautuminen ovat tabuja, joita ei monen kirjailijan tuotannossa tapaa, etenkin 30-luvulla.

“Näkymätöntä” luokkapoliitikkaa

Tyyne-Maija Salminen oli yksi Kiilan perustajajäsenistä, mutta Palmgrenin mukaan hän kuului kokousten hiljaisiin. Omien joukossa Salmisen työläiskuvauksia pidettiin latteina ja aatteettomina.⁵⁹ Kuitenkin Salminen oli Sallamaan mukaan sekä puolue- että genderpoliittisesti Kiilan tärkeimpiä kirjailijoita.⁶⁰ Kiilan varhaisista jäsenistä Salminen omasi yhtenä harvoista työläistaustan. Hänen lapsuudenkodissaan työväenaate ja luokkatietoisuus olivat todennäköisesti vahvasti läsnä: hän kuului 1920-luvulla myös Vallilan työväen nuorisoseuraan. Sotavuodet todistivat kuitenkin Palmgrenille Salmisen “inhimillisen ja ideologisen uskottavuuden”, kun hän noina vuosina pysyi muun muassa vainotun ja sairaa Katri Valan ystävänä ja tukijana.⁶¹

Kirjallisuudentutkija Päivi Lappalaisen mukaan Salminen kuuluu kaksinkertaisesti hiljennettyihin kirjailijoihin: hänen kirjailijan kokemustaan ja ääntään ovat muovanneet sekä sukupuoli että luokka, jonka puitteissa hän kirjoitti.⁶² *Kolmen naisen talon* nuorella Ritvalla on halua muokata omaa tulevaisuuttaan, mutta ympäristö ja varsinkin talo sanelevat sen ehtoja. Teoksen ilmes- tymisen taantumuksellisenä vuosikymmenenä ei Lappalaisen mukaan enää vaadittu yhteiskunnassa naisille samoja oikeuksia kuin miehille, vaan kysyttiin mitä “nainen on naisena oikeutettu vaatimaan mieheltä ja yhteiskunnalta”.⁶³ Jopa monissa naiskirjailijoiden teoksissa naisten kehitysmahdollisuudet nähtiin pysäh- tyneinä ja deterministisinä.⁶⁴

Salminen jäi vain vähälle kriitikoiden huomiolle. Johtavien porvarillisten kirjallisuuslehtien arvovaltaiset mieskriitikot, kuten Mika Waltari, suhtautuivat yleisesti suopeasti Salmisen teoksiin ja kirjoittivat niistä positiivisessa valossa, mutta muunlaisiakin mielipiteitä esiintyi. Olavi Paavolainen luonnehti *Tehtaantyttöä* tavattoman pitkävetiseksi ja Tatu Vaskikivi piti *Tuntematonta huomenta* (1935, nimellä Tyyne Salminen) tylsänä selostukse- na.⁶⁵ Lähinnä vaikuttaa siltä, että porvarilliset mieskriitikot koki- vat Salmisen kirjat jonkinlaisena eksoottisena mahdollisuutena tutustua työväenluokan arkeen.⁶⁶

Omien riepoutuksessa – vasemmistotovereiden kritiikkiä

Salmisen teoksia moitittiin vasemmistolaisissa kritiikeissä luokkataisteluhengen ja ratkaisuehdotusten puutteesta, etenkin tämän varhaistuotannon osalta. Kritiikki kohdistui varsinkin Salmisen kuvaamien työläisnaisten poliittiseen passiivisuuteen. Luokkataistelu oli Palmgrenin mukaan olennainen osa modernia työläiskuvausta.⁶⁷

Kirjallisuuslehden vuoden 1937 Kiilan albumin arvostelussaan Raoul Palmgren kiittasi Tyyne-Maija Salmisen kontribuution lyhyesti toteamalla sen ja samalla Salmisen tuotannon ylipäätään olevan tunnollista mutta himmeää. Samalla hän analysoi, että Salmisen kirjallisuudessaan pohtima ‘probleemi’ on “työväenluokasta erkanevien, sen taistelulle vieraantuvien, hitaasti sisällyksettömään huvielämään vajoavan suuren joukon probleemi”.⁶⁸ Palmgren väheksyy *Kolmen naisen talo* -romaanin merkitystä “yhteiskunnallisena todistuskappaleena”.⁶⁹ Työväenluokan kirjoittajien piti olla sosiaalisen muutoksen liikkuva voima, näyttää yhteiskunnan puutteita työväenluokan ihmisille ja painottaa muutoksen mahdollisuutta.⁷⁰

Sallamaan mukaan Salmisen realistinen elämätkuvaus jäi erityisesti vasemmistopiireissä vailla huomiota ja ymmärrystä.⁷¹ Siinä missä porvarilliset miesarvostelijat olivat monesti suopeita, oma vasemmistolaisjoukko suhtautui teoksiin nuivemmin ja syytti Salmista harmaudesta ja epäpoliittisuudesta. Salminen kuvasi totuudenmukaisesti pula-ajan työläisten mielenmaisemaa, jossa toiminta vasemmistolaisessa työväenliikkeessä oli tehty liki mahdottomaksi kurjuuden keskellä.⁷² Hänen kirjansa eivät nostattaneet samanlaista kärjistynyttä keskustelua kuin Iris Uurron, ja hän on yksinkertaisesti painunut tai hänet on painettu unohduksiin Kiilan ja koko suomalaisen kirjallisuuden historiassa.

Kiilan ensimmäisen vuosikymmenen vaiheita summaavassa artikkelissaan Pennanen luonnehtii Salmista tunnetuksi tekijäksi, jonka yksinkertaiset tuotokset ovat Kiilan maineesta huolimatta löytäneet porvarillisen lukijakunnan luo.⁷³ *Kolmen naisen talo* sen sijaan oli aikaisemmin saanut erityisesti tunnustusta muun

muassa juuri Pennaselta, jonka mielestä se ei ollut pysähtynyttä naturalismia, kuten vaikkapa aikaisempi *Elämä jatkuu* -romaani, vaan kuvaus ihmisten kasvamisesta ja kypsymisestä.⁷⁴

Tyyne-Maija Salminen kuuluu unohdettujen ja monista kaa-noneista ulkoistettuihin kirjailijoihin.⁷⁵ Pirkko Lehtosen mukaan *Kolmen naisen talon* myötä “kuoli, rehellinen, uskollinen raporttikirjailija Tyyne-Maija Salminen”. Syynä saattoi olla *Kolmen naisen talon* saama aiempaa parempi vastaanotto, mikä sai kirjailijan varmasti pohtimaan omaa varhaisempaa kirjoittamistekniikkaansa ja varsinkin Lehtosen sanoin “sydänverellään” kirjoittamiaan raporttiromaaneja. Raportointityylinen kirjoittaminen saattaakin Lehtosen mukaan olla liian aikaan sidottua ja yksi syy siihen, että Salmisen teokset ovat painuneet unohduksiin.⁷⁶

Salmisen *Kolmen naisen talo* on kuitenkin kaikkea muuta kuin harmaa ja aatteeton. Siinä on vahvasti läsnä edellä mainittu naiskantaisuus. Teoksen tekee radikaaliksi myös talon rinnastaminen porvarilliseen omistajuuteen, joka jakaa Ritvan ja Aleksin eri yhteiskuntaluokkiin. Talon taakasta vapautuessaan Ritva kokee huojennusta. Ritvan ja Aleksin suhteessa vallitseva luokan ja sukupuolen välinen ristiriita ja mittelo kulminoituu raiskauskohtaukseen, jossa osoitetaan sukupuolen dominanssi yli luokkasuhteen. On yllättävää, etteivät kiilalaiset miehet osanneet tunnistaa luokkapoliittista sisältöä Salmisen teoksessa.

Lopuksi

Kuten edellä mainitusta aineistosta voi todeta, Uurto koettiin Kiilan (valtaapitävien) mieskirjailijoiden piirissä liian kantaottavana ja provokatiivisena, jopa vaarallisena, kun taas Salmista pidettiin yksinkertaisena ja epäpoliittisena raporttoijana. Iris Uurron teokset, toisin kuin Tyyne-Maija Salmisen, herättivät siis paljon keskustelua, mutta siitä huolimatta hän oli aikalaiskriitikoiden huonosti ymmärtämä ja myöhempinä aikoina hänetkin on unohdettu.⁷⁷ Naiskirjailijoihin liitettyjen yleisten käsitysten mukaisesti kirjallisuuskriitikot samaistivat Iris Uurron hänen kir-

jojensa päähenkilöihin ja niiden seksuaalisuutta arvostellessaan päätyivät kyseenalaistamaan kirjailijan omaa moraalialia. Salmisen aihepiiriä ei nähty poliittisena. Vaikka Salminen on unohdettu Suomen kirjallisuuden historiasta, hänen teoksensa tuntuvat edelleen ajankohtaisilta ja antavat arvokasta tietoa sukupuolten välisestä epätasa-arvosta ja vallan rakenteista naisnäkökulmasta käsin. Kummankaan kirjailijan kohdalla vasemmistolaisuutta heidän tuotannossaan ei osattu tunnistaa, koska sen käsittelytapa ei ollut miehinen.

Toivottavasti tulevaisuudessa yhä useampi kaunokirjallisuuden lukija ja työväenkirjallisuuden tutkija löytäisi Salmisen ja Uurron uraa uurtavan tuotannon ja innostuisi siitä. Näin myös Kiilan historiakuva tarkentuisi ja tulisi entistä moniäänisemmäksi.

Viitteet

- 1 Lehtonen 1983, 153–163.
- 2 Taiteilijajärjestö Kiila ry perustettiin vuonna 1936 alun pitäen kirjailijoiden ryhmäksi – yhdistämään vasemmistolaisia kirjailijoita yli puoluerajojen. Kiilan jäsenet tulivat suureksi osaksi Tulenkantajien, Kirjallisuuslehden, Työväen Näyttämön ja Hiilet-yhdistyksen piireistä. Myös ruotsinsuomalaisen modernistisen Ultran ryhmä on mainittu Kiilan esikuvaksi. (Ks. Rinne 2006, 52; Sallamaa 1994, 54.) Kiilan perustamiseen innoitti vuoden 1935 Pariisin kansainvälinen kongressi, jonka pyrkimyksenä oli rakentaa yhteistä rintamaa kulttuurin puolustamiseksi ja fasismia vastaan, kun Saksassa samanaikaisesti poltettiin kirjoja. (*Kirjallisuuslehti* 9/1935, 219–222.) Suomessa oli voimassa kommunistilait, jotka kielsivät vasemmistolaisen toiminnan. Poliittinen ilmapiiri ulottui myös taiteilijaseuroihin: kirjailijaliittoa johti 1930-luvulla oikeistolainen Yrjö Soini ja 40-luvun alussa natsi-Saksaa ihannoiva V. A. Koskenniemi. (Taidekenttää hallinneesta oikeistolaisrintamasta ks. esim. Sevänen 1998, 311–327.) Toisen maailmansodan aikana 40 % Kiilan jäsenistä (11 jäsentä) oli turvasäilössä erilaisten valtio- ja maanpeitossyytteiden nojalla. (Sallamaa 1994, 186.)
- 3 Kiilan yhdeksän perustajajäsentä olivat kirjailijat Pentti Haanpää, Viljo Kajava, Tyyne-Maija Salminen, Aira Sinervo, Elvi Sinervo, Arvo Turtiainen, Iris Uurto, Katri Vala ja Otto Varhia. Talvisotaan mennessä ryhmä oli kasvanut 19 kirjailijan suuruiseksi, joiden lisäksi veljekset elokuvaohjaaja Nyрки ja kuvataiteilija Tapio Tapiovaara sekä kriitikot Maija Savutie, Helmer Adler ja Raoul Palmgren olivat osa Kiilaa. (Sallamaa 1994, 60.) Matti Rinne laskee perustajajäseniä vain seitsemän, pois lukien Pentti Haanpään ja Iris Uurron, vaikka Sallamaa ja Rinne kummatkin käyttävät kriteerinä jäseneksi liittymistä keväällä 1936. Joka tapauksessa kummankin laskutavan mukaan naiset olivat enemmistössä Kiilaa perustettaessa.
- 4 Rinne 2006, 335–341. 1990-luvun lopusta vuoteen 2016 asti Kiilaa ovat johtaneet pelkästään miespuheenjohtajat ja -varapuheenjohtajat. Tästä ainoana poikkeuksena oli Johanna Rojolan puheenjohtajuus vuonna 2010. Yhdistyksen sihteeri on pääsääntöisesti ollut nainen. Rinne 2006, 34. Kiilan verkkosivut, http://kiila.eu/wordpress/?page_id=83 (tarkastettu 15.1.2020). Vuonna 2017 käynnistyi Kiilan hallituksen suunta kansainvälisempään (nykyään Kiilan toiminta on kaksikielistä, suomeksi ja englanniksi) ja yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin vuonna 2018 ensimmäistä kertaa ulkomaalaistaustainen henkilö, runoilija Roxana Crisologo. Samanaikaisesti hallituksesta tuli naisvoittoinen.
- 5 Kansan Arkisto, Planeetta-tietokanta, Arkistonmuodostaja 'Kiila', esipuhe Jouko Jokisalo, 20.8.1980 http://176.72.240.214/Kansanarkisto/materiaali/ARKISTOT/223_47528316_16522019_KIILA.PDF (tarkastettu 15.1.2020).

- 6 Jarno Pennanen, Kirjailijaryhmä Kiila 'ei kulje puukko hampaissa tavoittamassa porvarillisten ammattiveljiensä päitä', *Taiteen Maailma* 4/1945; Raoul Palmgren, "10-vuotias Kiila", *Vapaa Sana* 10.3.1946.
- 7 Pertti Jokinen, Kiilan vapauduttava uimaan perinteisille lähdevesilleen, haastattelu Arvo Turtiaisen kanssa, *Kansan Uutiset* 4.11.1976.
- 8 Palmgren 1984.
- 9 Sallamaa 1994; Rinne 2006.
- 10 Palmgrenin määritelmän mukaan työväenkirjallisuuden tulisi (1.) heijastaa proletaarista vitaliteettia, (2.) sen tulisi ilmaista työläistä maailmankuvan ja (3.) sen tulisi vaikuttaa työläisten piirissä. Hyttinen & Launis 2017, 78–79, Pyynttari 2015, 133.
- 11 Hyttinen, 2015, 59–60; Hyttinen & Launis 2017, 81–82.
- 12 Ks. Hyttinen 2012, 29.
- 13 Ks. esimerkiksi Salmi-Niklander ja Launis 2015, 3; Hyttinen & Launis 2017, 68; sekä Koivisto, 2011.
- 14 Sevänen 1998, 311–327.
- 15 Salmi-Niklander & Launis 2015, 7, Rinne 2006, 114.
- 16 Ks. mm. Sallamaa 1994, 144–156. Kiilan neljännen perustavan kokouksen, 17.12.1935 Kirjan talossa, pöytäkirja, Kiilan arkisto, Kansan Arkisto
- 17 Sallamaa 1994, 288; Koivisto 2011, 82.
- 18 Sallamaa 1995, 58.
- 19 Ibid.
- 20 Ibid.
- 21 Juutila 1989, 413.
- 22 Ibid.
- 23 Laurila 1938, 159.
- 24 Spinkkilä 2000, 72.
- 25 Uurto 1938, 129.
- 26 Uurto 1938, 100.
- 27 Ibid.
- 28 Eino Railo, Sattuva kuva nuoresta kirjailijasta, *Uusi Suomi* 30.10.1938.
- 29 Ibid.
- 30 Ibid.
- 31 Ibid.
- 32 Lauri Viljanen, Iris Uurron uusi kirja, *Helsingin Sanomat* 30.10.1938.
- 33 Spinkkilä 2000, 64.
- 34 Juutila 1989, 419.

- 35 Palmgren 1984, 93–94.
- 36 Palmgren 1984, 94.
- 37 Spinkkilä 2000, 64; Pennanen, 1945, 21
- 38 Palmgren 1984, 100.
- 39 Jarno Pennanen, Kirjailijaryhmä Kiila 'ei kulje puukko hampaissa tavoittamassa porvarillisten ammattiveljiensä päitä', *Taiteen Maailma* 4/1945.
- 40 Spinkkilä 2000, 56.
- 41 Ks. esimerkiksi *Suomalaisia kirjailijoita 1500-luvulta nykypäivään* 1994, 125; *Suomalaisia kirjailijoita* 2004, 239.
- 42 Lehtonen 1986, 49.
- 43 Pirkko Lehtosen mukaan Salmisen tuotanto edustaa pitkälti "asiakirjallisuutta"; työläistäustan omaava Salminen oli ensin kokeillut löytää aiheensa mielikuvituksen parista, mutta kirjailija Anni Swanin kehotuksesta hän siirtyi kirjoittamaan asiatyöistä ja -pojista ja löysikin näin "elämän todellisuuden". Lehtonen 1986, 50.
- 44 Lehtonen 1986, 53.
- 45 Esimerkiksi *Tehtaantyttö* kuvaa hänen omaa todellisuuttaan tehtaalla, *Elämä jatkuu* -romaanissa (1933) tarkastelun aiheena oli oma äiti ja *Häärusetissa* (1944) Salminen hyödynsi veljensä muistiinpanoja ja sisarusten suullisia kuvailuja keuhkoparantolasta.
- 46 Palmgren 1984, 320.
- 47 Lehtonen 1986, 50; Palmgren 1984, 320.
- 48 Sallamaa 1994, 232–233.
- 49 Palmgren 1984, 321.
- 50 Palmgren 1984, 321; Sallamaa 1994, 231.
- 51 Sallamaa 1994, 232.
- 52 Lehtonen 1983, 155–156.
- 53 Sallamaa 1994, 232; 1995, 60.
- 54 Sallamaa 1994, 232.
- 55 Salminen 1936, 6.
- 56 Kirjailija Maria Jotuni (1880–1943) on Sallamaan mukaan naiskantasuuden perustaja Suomessa. Monessa Jotunin teoksessa mies kuolee tai halvaantuu ja tällöin naiselle avautuu mahdollisuus vapaampaan elämään. Näin on esimerkiksi Jotunin mittavassa *Huojuva talo* -romaanissa (kirjoitettu 1936, julkaistu postuumisti vuonna 1963). Jotunin jälkeen Salminen on seuraava, joka tarttuu naiskantasuuteen. *Kolmen naisen talossa* hän laajentaa itse havaittua aihetta käsittelemään myös velvollisuutta, sukupuolten välisiä valtasuhteita sekä omaisuuden taakka. Sallamaa 1994, 231.

- 57 Sallamaa johtaa termin 'naiskantainen' amerikkalaiselta runoilijalta ja kirjailijalta Alice Walkerilta (s. 1944). Walker käytti termiä ensimmäistä kertaa esseekokoelmassaan *In Search of Our Mother's Garden* (1983). Sallamaa 1994, 231; Sallamaa 1995, 58. Walkerin 'womanism' liittyy kuitenkin vahvasti myös rodullistamiseen, johon Sallamaa ei ota kantaa.
- 58 Sallamaa 1994, 233. Vitalismi oli yksi Kiilan keskeisiä käsitteitä; Palmgren oli ottanut termin Wilhelm Hausenilta, saksalaiselta marxilaiselta taidehistorioitsijalta. Termi viittaa jokaisen yhteiskuntaluokan omaan kollektiiviseen alitajuntaiseen elinvoimaan, jota se hyödyntää nousuunsa ja tuhoonsa elinkaarensa aikana. Sallamaa 1995, 59.
- 59 Palmgren 1984, 315.
- 60 Sallamaa 1994, 233.
- 61 Palmgren 1984, 315–316.
- 62 Lappalainen 1986, 129.
- 63 Lappalainen 1986, 13.
- 64 Lappalainen 1986, 13.
- 65 Lehtonen 1986, 56.
- 66 Lehtonen 1986, 56.
- 67 *Tunteaton huomen* -kirja, joka kertoo köyhäinhoidon tarkastajan kotikäynnistä työttömän luona ja kuvaa ihmisarvon mitätöintiä, oli Elvi ja Aira Sinervon siskon, kriitikko ja poliitikko Sylvi-Kyllikki Kilven mukaan vain olosuhteiden kuvailu ilman työläisten yhteisen toiminnan vaikutusten analyysiä. Elvi Sinervo kuitenkin totesi *Kirjallisuuslehdessä*, että samassa teoksessa Salminen lähestyi luokkataistelijan roolia. Sinervo 1935, 562. Kyseisellä kirjalla Salminen otti osaa myös kirjallisuudessa käytyyn aborttikeskusteluun, jonka merkittävin kannanotto oli Iris Uurron *Rakkaus ja pelko* (1936). Lehtonen 1986, 54–57. 1930-luvun pula-aikaan abortit olivat yleisiä. Lehtonen 1983, 157.
- 68 Raoul Palmgren, Kiilan Albumi 1937, *Kirjallisuuslehti* 11/1937.
- 69 Palmgren 1984, 320–321; Sallamaa 1994, 231.
- 70 Torninoja-Latola 2015, 153.
- 71 Sallamaa 1994, 230.
- 72 Sallamaa 1994, 230–231.
- 73 Jarno Pennanen, Kirjailijaryhmä Kiila 'ei kulje puukko hampaissa tavoitassa porvarillisten ammattiveljensä päitä', *Taiteen Maaailma* 4/1945.
- 74 Jarno Pennanen, Isänmaan ranta, *Kirjallisuuslehti* 1/1938, 40.
- 75 Sallamaa 1994, 233.
- 76 Lehtonen 1986, 58.

77 Pertti Martiskainen, Iris Uurto. Kirjailija aikaansa edellä, *Länsi-Savo* 3.3.2000.

Lähteet ja kirjallisuus

- Hannula, Risto & Pajunen, Jenny & Sallamaa, Kari & Myntti, Raili (toim.) (1977): *Kiilan albumi 10*. Kiila, Helsinki.
- Heikkonen, Terhi (2007): *Yksityisten asioiden yhteiskunnallisuus. Neljän Elvi Sinervon ja neljän Iris Uurron proosateoksen yhteiskunnalliset piirteet*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Hyttinen, Elsi & Launis, Kati (2017): Writing of a Different Class? The First 120 years of Working-Class Fiction in Finland. Teoksessa John Lennon & Magnus Nilsson (toim.), *Working-Class Literature(s): Historical and International Perspectives*. Stockholm University Press, Stockholm, 65–94.
- Hyttinen, Elsi (2015): Women in Early Capitalism and Other Irrelevant Issues: Elvira Willman's Struggle for Working-Class Authorship. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander & Kati Launis (toim.), *International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research*. *Journal of Finnish Studies* 18 (2), 56–74.
- Hyttinen, Elsi (2012): *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen suomessa*. Turun yliopisto, Turku. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4940-3> (PDF).
- Jokinen, Pertti (1976): Kiilan vapauduttava uimaan perinteisille lähdevesilleen, haastattelu Arvo Turtiaisen kanssa. *Kansan Uutiset* 4.11.1976.
- Juutila, Ulla-Maija (1989): "En minä syntä karta" – Iris Uurto. Teoksessa Maria-Liisa Nevala (toim.), "Sain roolin johon en mahdu". *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Otava, Helsinki, 413–421.
- Kohonen, Juhani & Rantala, Risto (toim.) (2004): *Suomalaisia kirjailijoita*. Otava, Helsinki.
- Koivisto, Hanne (2011): *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua: Kirjotuksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta*. Työväen his-

- torian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/26458> (PDF).
- Lappalainen, Päivi (1986): Nainen naisesta – naiselleko? Katsaus eräiden unohtettujen 1930-luvun teosten kuvaan naisen elämästä. Teoksessa Kerttu Saarenheimo & Ulla-Maija Juutila (toim.), *Kirjoja kätköistä. Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun unohtuneeseen kirjallisuuteen*. Turun yliopisto, Turku, 127–151.
- Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.) (1989): *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere.
- Laurila, K. S. (1938): *Taistelu taiteesta ja siveellisyydestä*. WSOY, Porvoo.
- Lehtonen, Pirkko (1986): Matristinen aalto 1930-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa. Teoksessa Pirkko Alhoniemi, Irmeli Niemi, Liisi Huhtala & Päivi Lappalainen (toim.), *Myytit ja runon arki. Kerttu Saarenheimon juhlaKirja*. Clarion, Turku, 153–163.
- Lehtonen, Pirkko (1986): Ihan tavallinen Salminen. Teoksessa Kerttu Saarenheimo & Ulla-Maija Juutila (toim.), *Kirjoja kätköistä. Näkökulmia 1920- ja 1930-luvun unohtuneeseen kirjallisuuteen*. Turun yliopisto, Turku, 49–60.
- Martiskainen, Pertti (2000): Iris Uurto. Kirjailija aikaansa edellä. *Länsi-Savo* 3.3.2000.
- Palmgren, Raoul (1984): *Kapinalliset kynät, Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus 2. Pulan, fasismin ja sodan varjossa (1930–44)*. WSOY, Porvoo.
- Pennanen, Jarno (1938): Isänmaan ranta. *Kirjallisuuslehti* 1/1938.
- Pennanen, Jarno (1945): Kirjailijaryhmä Kiila 'ei kulje puukko hampaissa tavoittamassa porvarillisten ammattiveljiensä päitä'. *Taiteen maailma* 4/1945.
- Pynttari, Veli-Matti (2015): Recognizing Your Class: Toivo Pekkanen, Raoul Palmgren, and Literature for the Working Class. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander & Kati Launis (toim.), *International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research*. *Journal of Finnish Studies* 18 (2), 125–143.
- Railo, Eino (1938): Sattuva kuva nuoresta kirjailijasta. *Uusi Suomi* 30.10.1938.
- Rantala, Risto (toim.) (1994): *Suomalaisia kirjailijoita 1500-luvulta nykypäiviin*. Otava, Helsinki.
- Rinne, Matti (2006): *Kiila 1936–2006. Taidetta ja taistelua*. Tammi, Helsinki.
- Sallamaa, Kari (1994): *Kansanrintaman valo kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933–43*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sallamaa, Kari (1995): Naiskantaisuus ja poliittinen ruumis. Teoksessa Raija Paananen & Nina Työlähti (toim.), *Hullu herttuatar ja muita naisia. Sukupuolen konstruointia naiskirjallisuudessa*. Acta Universitatis Ouluensis B 18. Oulun yliopisto, Oulu, 57–68.

- Salmi-Niklander, Kirsti & Launis, Kati (2015): New Research Trends in Finnish Working-Class Literature: Introduction. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander & Kati Launis (toim.), *International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research*. *Journal of Finnish Studies* 18 (2), 3–13.
- Sevänen, Erkki (1998): *Taide instituutiona ja järjestelmänä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sinervo, Elvi (nimimerkki E R-ä) (1935): Kirjallisuuskatsaus II. Lannistuneita työläisiä. *Kirjallisuuslehti* 18/1935.
- Spinkkilä, Tuula (2000): *“Elämän pitäisi olla toisenlaista”: Iris Uurto ja sukupuolten sota*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Torninoja-Latola, Jaana (2015): I Have Had a Feeling That Authors Take Their Responsibility Too Lightly”: Elvi Sinervo as a Working-Class Author. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander & Kati Launis (toim.), *International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research*. *Journal of Finnish Studies* 18 (2), 144–165.
- Viljanen, Lauri (L.V.) (1930): Kaksi esikoisteosta. *Helsingin Sanomat* 29.6.1930.
- Viljanen, Lauri (L.V.) (1938): Iris Uuron uusi kirja. *Helsingin Sanomat* 30.10.1938.